

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
 Ústav české literatury a komparatistiky FF UK
 nám. Jana Palacha 2
 116 38 Praha 1
 e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Oponentský posudek na bakalářskou práci **Benjamina Slavíka**

Hra změn, diferencí, nenávazností a trhlin. Vidění filmového znaku Seijuna Suzukiho prostřednictvím filosofie Jacquese Derridy

Práce, kterou její autor Benjamin Slavík předkládá jako bakalářskou, má nejen svým rozsahem, ale především vysokou úroveň teoretické reflexe, kvalitu vyzrálé diplomové práce. Benjamin Slavík si zvolil nesnadné a filmu zdánlivě odtažitě téma: vztah teorie dekonstrukce Jacquese Derridy a filmového média, přičemž vychází z teze, že v hranicích jednoho systému není možné jednoznačné určení znaku a významu, neboť neexistuje jasné rozlišení a ohraničení mezi formou a obsahem a tento rozpor zůstává podle Derridy neřešitelným. Slovy Benjamina Slavíka, „filmový znak podobně jako jiné znaky, nevykazuje koherentní strukturu; místo ní je naplněn změnami, zlomy, puklinami či trhlinami“. Zásadní dekonstruktivistickou ambivalenci znaku vyjadřuje B. Slavík metaforicky jako „zlom“, „puklina“ a „trhlina“, které se vztahují k fenoménu mezi-prostoru, k platónskému pojmu „chóra“, jemuž Derrida věnoval esej (*Khôra*. Éditions Galilée, Paris 1993). Také pojmy, které zaujímají v argumentaci předkládané práce stěžejní pozici, „suplement“ a „hymen“ směřují k fenoménu „mezi-prostoru“: mezi přítomným a nepřítomným, plností a prázdnotou, viditelným a neviditelným a dalšími Derridovými liminálními koncepty. Právě tato ambivalence a nerozlišitelnost je pro Benjamina Slavíka zvláště silnou motivací pro hledání a zkoumání možných interferencí mezi filmovým médiem a Derridovým myšlením, jež obsahuje, jak Benjamin Slavík poznamenává, „impulsy, které umožňují nahlédnout konkrétní rysy filmové mediality, rozprostírající se v mezi-prostorech sémiotiky a fenomenologie, tedy v mezi-prostorech zkoumání znakové podstaty díla a zkušenosti s tímto dílem“ (s. 9). K fenoménu liminality, mezní pozice, se vztahuje také Derridův pojem „hymen“, který francouzský filozof rozvíjí v návaznosti na texty Stéphanu Mallarméa. Jako membrána reprezentuje také „hymen“ – podobně jako závěs nebo závoj – specifický meziprostor. V XI. Seminárii se Jacques Lacan zabývá mimetickým klamem v malířském sporu Zeuxida a Parrhasia a v souvislosti s Parrhasiovým závěsem, který interpretuje jako *trompe-l'œil*-efekt a rafinovanou „návnadu“ („proie“) pro náš pohled, píše: „Malířství závěsu vytváří něco, za hranicemi čehož člověk dychtí vidět“.¹ Pohled člověka není *jen* intuitivní, je zároveň reflexivní, „klamaný“ ovšem příslibem, který vzbuzuje jeho žádostivost.

Právě filmové médium je podle Benjamina Slavíka v eminentním smyslu médiem derridovské „diferance“: médiem zviditelňování a zároveň neustálé proměny, pohybu, unikání a jako takové reprezentuje specifické problémy umělecké moderny a estetické modernity 20. století. V jednom z klíčových literárních děl moderny před první světovou

¹ Jacques Lacan, *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse. Le séminaire XI*. Paris 1973, s. 102.

válkou, v experimentálním románu Andreje Bělého *Petěrburg* (1911-1913) čteme větu: „my sami jsme odvíjením filmu, poslušného minucióznímu působení okultních sil; zastaví-li se film, zůstaneme navždy vězet v umělé póze zděšení“. Představa života jako běžícího filmu, jehož jsme nezúčastněnými diváky, proniká ve stejné době také do teorie transcendentální redukce v Husserlových *Idejích* (1913). Tento problém by bylo možné charakterizovat jako snahu o radikální přehodnocení pojmu skutečnosti estetickými prostředky, snahu, vycházející ze zkušenosti ztráty autentičnosti života a z vědomí krize skutečnosti, vnímané jako produkt sociálního světa 19. století. Toto úsilí bylo podníceno představou, že ve světě civilizační moderny 20. století není možné si zachovat přirozený a spontánní životní postoj a že realita moderního světa se ve své ostré protikladnosti stala pro člověka neuchopitelnou. Jako by se mezi člověkem a světem rozestoupila trhlinka, kterou se umělci snažili nejen reflektovat, ale také „překlenout“ esteticky, uměleckými prostředky. Možná říci, že filmu v tomto procesu náleží (spolu s fotografií) jedinečná pozice.

Vysokou úroveň teoretické reflexe práce Benjamina Slavíka dokládá také jeho diskuse teorie současného filozofa médií Dietera Mersche a komparace s Derridovou teorií. Umění, jak Mersch zdůrazňuje, s jeho paradoxně podvojným, mezním charakterem, je jedinečnou oblastí estetické praxe a mediálních procesů, bez níž si lze teorii médií jen stěží představit. Umění se *projevuje* prostřednictvím médií, ale toto jevení se nenaplnuje ve sféře mediálního. Umělecká praxe je neoddělitelná od toho, co Dieter Mersch nazývá „fragilitou chůze na hranici“.² Tato zkušenost je zkušeností difference a paradoxní podvojnosti uměleckého díla, obrazového zejména: difference mezi obrazem jako věcí, která prostřednictvím materiálu, barvy, atd. dělá *něco* viditelným *jako* obraz a zároveň mezi médiem, v němž a jímž se pro nás ztvárněné stává viditelným. Filozof Bernhard Waldenfels mluví v této souvislosti o „ikonické difference“.³ Benjamin Slavík věnuje pozornost také Merschově koncepci anamorfotické reflexivity, tedy kritickému potenciálu anamorfózy jako „strategii difference“, jejímž prostřednictvím by bylo možné osvětlit za běžných okolností a podmínek skrytou medialitu médií: to u co uniká, co je nezachytitelné (jedině snad v extrémním zpomalení), co se zjevuje jen v rupturách nebo na způsob „slepé skvrny“ (*punctum caecum*), bodu zrakového pole, kde není možné nic vidět, tedy zvláštní trhlinky, která však zůstává sama o sobě neztvárnitelná.

Obsáhlá třetí kapitola „Filmový suplement“ vnáší do derridovské interpretace Benjamina Slavíka antropologický nebo přesněji antropologicko-mediální aspekt a představuje podnětný *komplement* i *suplement* dekonstruktivistických konceptů. Benjamin Slavík diskutuje teze či teoretické přístupy André Bazina, Christiana Metze, Jeana-Françoise Lyotarda a Friedricha Kittlera, přičemž úběžným bodem je vztah *člověk* – (technické, resp. filmové) *medium* – *skutečnost*. Zde možno zmínit filozofa biologie a antropologie Helmutha Plessnera, který *realitu* chápe (v návaznosti na Husserla) jako to, co se nám ukazuje ve své konkrétnosti; *skutečnost* je však něco víc, než jen to, co je jeví, totiž výsledek a výtvar zprostředkování. Svou excentrickou pozicí mezi přírodou a kulturou, imanencí a expresivitou,

² Dieter Mersch, „Medialität und Undarstellbarkeit. Einleitung in eine >negative< Medientheorie“. In: Sybille Krämer (ed.): *Performativität und Medialität*. Wilhelm Fink Verlag, München 2004, s. 75–95 (zde s. 92).

³ Bernhard Waldenfels, „Spiegel, Spur und Blick. Zur Genese des Bildes“. In: Gottfried Boehm (ed.): *Homo Pictor*. Colloquium Rauricum, München – Leipzig 2001, s. 14–31 (zde s. 14).

aprioritou svých schopností a aposterioritou konkrétní danosti je člověk schopen svoji „skutečnost“ („Wirklichkeit“), kníž se upíná, stále přetvářet a utvářet. Skutečnost člověka spočívá podle Plessnera v možnostech jinakosti („Anders-sein-können“, doslova „může-to-být-jinak“). Technika (a technologická média) jako „otevřená forma“ zde zaujímá podle Plessnera zvláštní místo již proto, že člověk nežije ve strnulém, determinovaném a ohraničeném světě, ale naopak v dynamickém prostoru otevřených a neohraničených možností.

V poslední podkapitole třetí části nazvané „Derridův reprodukováný pohyblivý obraz: být-sledován-přízrakem“, se Benjamin Slavík zabývá Derridovou metaforickou interpretací (filmového) obrazu jako „přízraku“. Pro Derridu, který se k „přízrakům“ ve svých textech opakovaně vrací (*Spectres de Marx*, 1993, ale také v eseji o poezii Paula Celana *Schibboleth. Pour Paul Celan*, 1992, v eseji *De l'hospitalité*, 1997 aj.) je nakonec sama skutečnost „přízračnou“. „*Kino je přízračné umění*“, říká Derrida v krátké sekvenci filmu *GhostDance* (1983). Tato „přízračnost“, „fantomatičnost“ implikuje, že samotnému *fenoménu* je (v Derridově pojetí) vlastní určitá *fantomatičnost*, která jako by byla nakonec důsledným domyšlením samotného pojmu *différance*. Zvláštností i kvalitou každého média je – podle Derridy – „že straší“. Ale uvažuje-li Derrida o „přízračnosti“ skutečnosti, míří tím také k problému stále silnější virtualizace přirozeného světa, jak překládá Jan Patočka Husserlův pojem „Lebenswelt“.

Závěrečná pátá kapitola je věnována dekonstruktivní analýze filmu *Tokyo Nagaremono* (1966): zde Benjamin Slavík explikuje a zároveň ověřuje nosnost dekonstruktivistické analýzy konkrétního díla a jeho dekonstruktivistická *re-konstrukce* japonského filmového pastíše může platit jako modelová konceptualizace Derridových teorémů, provedená s pozoruhodnou důsledností.

Není možné zabývat se v tomto posudku podrobně všemi aspekty předkládané práce, která, jak již výše zmíněno, ve své komplexnosti vyniká velmi vysokou úrovní a myšlenkovou důsledností konceptualizace náročných konceptů Derridova dekonstruktivismu, které Benjamin Slavík konfrontuje také s jinými teoretickými modely a přístupy a verifikuje na konkrétním – v tomto případě filmovém – materiálu.

Bakalářskou práci Benjamina Slavíka, která – ještě jednou opakuji – zdaleka přesahuje obvyklou úroveň *diplomových* prací, mohu proto hodnotit jedině jako

výbornou (1).